

Bernardo Atxaga, literatur sari nazionala

Mikel Hernandez Abaitua

Atxagari buruzko artikulu bat *Jakin* aldizkaritik eskatu zidate-nean baietz esan nuen berehalakoan baina gero segituan hasi nintzen ene buruarekin hizketan eta ene buruak "zergatik esan duk baietz" galdetzen zidan, "zergatik". "Hiri ez zaizkik sekula enkar-guak deus gustatu". "Arrazoi osoa duk", esan nion ene buruari, "ez diat sekula berriz egingo". "Hi ez haiz hitzaren mertzenario bat, ez haiz kazetari bat diruagatik idazten duena, eta Barthes euskaraz interpretatuko bagenu, esango genuke izkiriatazailak ez duela idazten, idazlea eskribitu egiten dela, paseatuz ibiltzen den bezala, eta idaztearen amodioagatik egiten duela, eta horregatik maitasunezko ekintza dela berea". Eta gauza hauek eta gehiago ere esaten zizkidan ene buruak. Esaterako: "ez idatzi betiko konpromezuzko artikulu aseptikoa, egin ezak apur bat hire gustorago". Eta urduri nengoen artikulua idazteko gogorik ez nuelako, ene gauzak idaztea nagjago nuelako. Eta hain nengoen iradokizunik gabe non makina aurrean jartzen nintzen bakoitzean ez zitzaidan deus ateratzen. Eta atzo horrela oheratu nintzen, lerro bat ere jarri gabe, eta horregatik apika, gaur goizeko bostetan esnatu naiz, eta ez nekielarik zer egin, paseatzera joan naiz, eta luze gabe, denbora-

ren iragaitez ohartu baino lehen, eguna etorri da bere berunezko hodeiekin. Itsasora begira nengoen eta hondartzara jaitsi naiz egunaren koloreei so eginez, eta zeruaren zarpail urdin eta azulei, harearen horitasunari, itsasoaren alfonbra berdeei, alfonbra urdinei, alfonbra txuriei. Eta hondartza itsas putzuz beteta zegoen eta horregatik ari nintzen kontu handiz ibiltzen, etengabe lurrera begira, ez bait nuen oinak bustitzeko batere gogorik, eta horretan nengoela ikusi dut arrain tiki bat lehorrean harrapatutik, ia hilda baina bizirik oraindik hasieran pentsatutakoaren kontra. Eta kalatxori asko hurbil hegaka zebilen arren ez bide zioten kasurik egiten. "Egintzak zeozer", esan dit ene buruak, "hil egingo duk bestela". Eta beldur handiz joan naiz isatsetik oratzera ezen ez bait zait batere gustatzen arrainak ikutzea oso lirdingatsuak direlako. Baina hori egiteko prest nengoenean otu zait hobe izango zela ur amini bat gainean botatzea, eta hala egin dut eta bazirudien arraintxoak azkarrago arnas egiten zuela. Baina hori ez da nahikoa izango, pentsatu dut, hil egingo ez badut uretara botatzen. Arraintxoari begira ihardun dut zenbait minututan, ze txapala zen, nola zuen harearen kolore berbera, eta zein ongi mimetizatzen zen horregatik hondarrarekin kalatxoriek jan ez zezaten. Azkenean isatsetik oratzera joan naiz baina alperrik, asko mugitzen eta bihurtzen zen ene beldur zegoelako. Orduan hurbil zegoen ohol bat hartu eta aldameneko putzu batetara bota dut, eta ozta ikutu du arraintxoak ura, desagartu bezala egin da ene begietatik, ezen nik espero nuenaren kontra, ez du igeri egin arrainontzietan bezala, berriz ere geratu da lau-laua putzuaren hondoan etzanda, berriz ere harearekin mimetizaturik, kalatxoriek ikus ez zezaten, jan ez zezaten, putzua txikia zelako eta itsasgora iritsi arte babesleku onegia ez zelako, eta orduan Atxagaz oroitu naiz, eta iruditu zait berak antzeko zerbait egin zuela saria irabazterakoan, lagun baten etxean begiratu zela kalatxoretatik, kazetarietatik. Eta orduan Atxaga ikusi nuen azkenurreko aldia gogoratu naiz, nola esan zidan literatura utzi behar zuela eta harritu egin nintzen apur bat, baina berehala gogoratu zitzaidan ze kondiziotan bizi izan den azken hamabost urteotan, dirurik gabe, subliteratura idazten, berak esango lukeen bezala, hain da triste la vie de l'artiste, eta burura etortzen zait nola ahazten zaion jendeari guzti hori idazle bati sari handi bat ematen diotenean. Zenbat gauza ez ote diren esan Atxagaren kontra saria jasotzeagatik eta euskal kulturaren egoera, unea aprobetxatuz, ez salatzeagatik, eta gehiago ere esango dute, eta jakina, guzti hori eztabaidagarria da, baina pentsatu nuen lehen gauza izan zen, eman dioten diruari esker literatura uzteko asmoa kenduko zaiola burutik, ezen orain hiru urtetan zehar diru-kezka-

rik gabe bizitzeko lain edukiko bait du eta horri esker euskal literaturak beste zenbait obra on emango dituela argitara eta denok irabaziko dugula horrekin. Gogoratu zait halaber, errekonozimendu ofizial hori ez dela Euskal Lurraldeen botere lekuetatik etorri eta Euskal Herrietan idazle izatea beste leku batzutan baino gogorragoa dela, ezen hemen beste inon baino lotsagabekiago esaten bait da liburuak irakurtzeak ez duela ezertarako balio. Gure politikoez ere esaten dituzte holako astakeriak, eta hori ez badute esaten, esango dute ez dutela irakurtzeko betarik. Eta Jon Juaristirekin ere akordatu naiz, nola zioen euskal literatura subentzionatuta zegoela eta horri esker existitzen zela eta sari hau ere sunbentzio antzeko bat dela esango nioke orain, eta Europa osoan kultura nola dagoen subentzionatuta eta kulturaren historia, subentzioaren historia ere nola den esango nioke, zer ote ziren bestela mezenak, eta horrek, ordea, ez duela esan nahi laguntza jaso duen artista txarra denik.

Eta gogoratu naiz halaber, Atxaga ikusi nuen azkenekoaz, mahai inguru batean, eta nola zegoen jendea alde zurretik oso prest Atxagak ziokeen edozein gauza txalotzeko, eta pena apur bat sentitu nuen, ikusita, nola gauden batzutan hain prest ignoratzeko, baina hain prest txalotzeko bestetzutan eta bi joera horiek oso ondo ezagutzen dituela Atxagak baina arriskutsuena azkena dela idazlearentzat.

Gogoratzen zait halaber nola hanka sartu nuen mahai inguruaren ostean. Oker nago agian, baina iruditu zitzaidan han zeuden pertsona bakan batzuk hain idolatraturik zuten Atxaga ezen azkenean aspertu egingo zuten, arnas hartzeko denborarik ere ematen ez ziotelarik, baina diosala gutxienez egin behar niolarik ez nuen ni ere gogaikarria gertatzerik nahi. Bi neskekin zegoen hizketan eta bat ezaguna nuen. Hurbildu eta agurtu egin nuen Atxaga eta esan "barkatu, galdera tiki bat egin nahi nian, bazekiat orain jende guztia etorriko zaiala alamera...", parre artean begiratu zidan niri eta gero neskei eta nik ere berari eta ondoren neskeei ere, eta esan nien "barkatu, ez nuen zuengatik esaten", baina okerra egin zegoen, eta Atxagak, "ni oso gustora nago eh?" esan zuen neskei begira. Eta oso gaizki sentitu nintzen baina egia esan egoera parregarria zen eta parregarriago gertatzeko, "ba al daukak bi minutu gauza bat nik galdetzeko" esan nion, eta berak "nola ez, Hernandez Mendizabal", eta nik, parre artean, "ez naizela Mendizabal" eta eskerrak beste pertsona bat etorri zen salutzera ezen bestela, holako hankasartzeak eginez segituko bait genuen oraindik ere.

Atxagari buruz gauza on asko esaten ari gara azken bolada honetan, eta badirudi Atxagaz baizik ez dela hitz egiten, eta beldur naiz, hori ondo egonik ere, ez ote ditugun horrela, sortzen ari diren beste idazle batzu isilduko. Dena dela, inportanteena, obrak irakurtzea da, dudarik gabe, eta orain asko hitz egiten da Atxagaz, ongi eta gaziki, baina irakurri ez dakit noraino egiten den.

Ez dut eztabaida politikoetan sartzeko gogorik, hurrengo batearako utziko dugu hori; esan behar hala ere, orain arte Atxagak egindako guztia, nahiz eta zenbait gauzatan gu ados ez egon, euskara eta euskal literaturarako oso mesedegarri izan dela, eta nolahalako idazle konprometituaren alde nagoenarren, konprometua egoteko modu asko dagoela eta konprometitzeko modu nabarmenenak direla txarrenak literaturarako. Eta idazle asko ados ez egonarren iruditzen zait oso ondo egin duela sari hori onartzeaz eta hori ez dago sariak duen "nazional" adjetiboarekin haserreturik, ezta Euskal Herriaren independentiza desioekin. Esan nahi dut, hobe dugula gauza horietan praktiko izan, eta lortu behar duguna da, lehenengo "nazional" adjetiboa ken dezaten lortzea eta bigarrenen, burujabetasun asmoei uko ez egitea, eta bide horretan sari hori onartzeak on gehiago egiten du kalte baino.

Atxagaren garrantzi tematikoa ukaezina da baina enetzat inportanteago da bera finkatzen ari den literatur hizkuntza. Atxagak erakutsi digu, Arestik eta Mirandek bezala, baino osokiago, nola probetxa zitezkeen euskal klasikoak eta "ahozko literatur egileak", hala nola gaurko hizkera bizia (bizia den lekuetatik hartuz) goi mailako literatur hizkuntza dotore bat lortzeko. Ez da nahikoa hizkuntza literario batentzat linguistek bakarrik egin dezaten. Idazleek moldatu behar dute izpiritu estetiko batez. Hitzak, sintaxia, esamoldeak "estetikoki" aukeratu eta ez izpiritu taxidermista eta biltzaile hutsez. Hitzei gorrotoa eta maitasuna eduki behar zaie. Hitzak, esamoldeak, hitzen ordena, aditzak... baztertu edo aukeratu gorroto-maitasun arrazoiengatik, eta edertasuna dela helburua begibistatik inoiz kendu gabe. Adibidez, ez ditugu, Atxagaren obretan, EGA titulua ateratzeko ikasazten dituzten aditz mordo eta tramankuluak aurkituko. Ezen aditz laguntzaile asko ahaztu bada, arrazoia ez da euskararen egoera soziolinguistiko tamalgarria bakarrik, hizkuntza guztiek dituzten lege ekonomikoak baizik. Horregatik deitzen zioten "batusi" euskara batu itsusiari Pott aldizkarian. Orain dela gutxi entzun nion Institutu euskarairakasle bizkaitar bati, bizkaiera onartu behar zela selektibitatean, euskara azterketan, euskara batua zer zen inork ez zekiellako. Ho-

lako astakeriak herri honetan bakarrik entzun daitezke. Euskara batua zer den garbi dago, baina hori dakien jende gutxiegi dago, bestela bizkaitarrak konturatuko lirateke zenbat bizkaiera sar daitezkeen bertan. Honekin ez dut esan nahi zeinbait idazle bizkaitar konturatu ez direnik.

Atxagak Beterriko euskara asko sartu du bere literatur hizkuntzan ("literatur", beti, bi zentzutan ulertuta, jakina), baina baita gainerako euskalkietako gauzak, beti arrazoi eufonikoak oso kontutuan hartuta. Hau da gaur egun erabiltzen ari den euskara batuan hedatzea falta den gauza bat eta inguruko gainerako hizkuntzetan oso aurrera dagoena: eufonia eta estetika arrazoiak oso kontutan hartzea euskara idatzia egiterakoan. Gaur egun era guztietako eskoletan erakusten ari den euskal aditz laguntzailearen parte handi bat alperrikakoa da, ez bait da kalean erabiltzen ezta goi mailako literatura "ederrean" ere. Energia gehiegi ahitzen ari da beharrik gabe. Ez dakit zergatik kosta zaigun hainbeste, euskara batua ahozko euskaraz aberastea. Behar bada idazten (edo) dakigunok ez dakigu ondo hitz egiten, eta ondo mintzo direnek ez dakite idazten, analfabetoak direlako beren ama hizkuntzan. Hau ez da Atxagarekin gertatzen. Berak erakutsi zigun nola egin sintesi linguistikoa narratzaile "omnisziente" dotore bat lortzeko eta molde klasiakoetara bihurtu zen, euskal literatura abanguardismoaren azken hondarretan harrapatuta zegoenean, eta mundu osoan itzultze hori bera egiten ari zen une berean, eta hori, modernotasuna laga gabe.

Beti egon naiz aditz laguntzaile antiestetikoen kontra, literaturan erabilgaitzak direlako (euskararen irakaskuntzan ere jendea desanimatzeko baizik ez dute balio) eta hala ere oso kontuz ibili behar da holako baieztapenak egitean. Potentzialak, baldintzazkoak, subjuntiboak egiteko modu ekonomiko eta estetikoagoak daude eta ikasi nahi dituenak hor dauzka zerbait autororen obrak, baina eskoletan ere erakutsi beharko lirateke. Soilik Atxagaren obra aztertuz atera litezke ondorio estilistiko baliotsu askoak alor horretan. Luze joko luke guzti hori orain hemen jorratzea, eta uste dut eskatzen zidaten baino gehiago idatzi dudala.

Hala ere, beste gauzaren bat esan nahi nuke amaitu baino lehen. Aspaldi esan nuen, Atxagak "Obaba" bere espazio mitikoa inauguratzean, "mendia" zela euskaraz narratzeko espaziorik onena, han euskaraz bizitzerik badagoelako. Harez gero, mendirako itzultze bat ezagutu du euskal literaturak. Asko idazten da mendiaz, nahiz eta orain narratzen den mendialde hori bestelakoa izan. Bai, oraingoak ez du Txomin Agirre eta horien mendiarekin zer

ikusirik, baina ene lagun batek harriturik irazkintzen zidan nola izan zen bere belaunaldiaren obsesioa Euskal Herria urbanoa zela aldarrikatzea, eta beraz euskarazko munduak urbea azaldu behar zuen, baserriaren tradizioarekin hautsiz. "Bai, frantziberde gehiegi gure literaturan", esan nion, eta irriparre bat azaldu zen bere ezpainenetan.

Hiru dira Atxagaren espazio literario nagusiak: Ziutatea, Obaba eta Hamburgo. Hasieran pentsatu nuen ez zuela Hamburgo sortuko, ezen ordurarte Ziutateak betetzen bait zuen paper hori, eta asko gustatzen zitzaidan "ziutate" izen propiotzat (Atxagaren obran eztabaidagarria dena), eta pentsatu nuen apika hori izango zela urbanotasuna designatzeko izen bakarra. *Etiopia* liburuan badago tebeo batetik hartutako aipu bat (LA CIUDAD invadida por ratas gigantes. -Según parece, fueron engordadas por vitaminas desarrollantes a través de la alcantarilla por un maniaco bla bla bla bla la police sigue buscando activamente al interfecto bla bla") zortzigarren zirkulari hasiera ematen dioña eta ikusten denez, ziutatea letra handitan dago eta pentsatu nuen Ibañezen komikietan erabiltzen den ziutate inpersonal hori izango zela (eta ez "hiri", jakina) bere idazkietarako erabiliko zuena, ez Ibañezena prezeski, ideia hori baizik. Eta nondik zegoen jasorik (ironia hor ere) kontutan harturik, bereziki erakargarria gertatzen zitzaidan "ziutate" hitzaren aukeraketa. Gainera koherentea zen horrekin, Obaba izena *Etiopia*-n bertan zegoen Bizkaiko lo-kanta batetik hartua izana.

Ene desilusiorako Atxagak Hamburgo "sortu" zuen, izen bezala askoz markatuago dagoena eta iruditzen zitzaidan "ziutate" egokiago zela Bilboz eta euskal hiriez hitz egiteko. Gainera Hamburgok ez du, ene ustez ondo funtzionatu (nahiz eta zeharo gaizki ere ez). Eta horrez gain Atxagak badu ene ustez beste problema bat: gaurko Euskal Herriko errealitate urbanotik oso urruti ikusten dut, eta bere obra guztiak ere frogatzen du hori, nagusiki fantasian oinarritzen da edo galdurik dagoen Obabako munduan, berak esan bezala, Obabaz hitz egitean, "hor badago nik galdu dudan mundu bat". Eta egia da Euskal Herri gehiena kalean bizi dela eta harrigarria da zein gustora irakurtzen duen mundu urbano horrek mendiko literatura hori, zeren, jakina, gizonemakumeak berdinak ez baina funtsean antzekoak dira beren barnemuinetan hala mendian nola hirian. Frantziberde gehiegi eta asfalto gutxiegi, baina behar bada normala da hori, mundua akatzen ari garela kontziente den biztanlego ekologiazale batentzat. Orduan ene buruari galde-

tzen nion ez ote den Atxaga larregi itxi bere fantasian eta iraganean. “Eta hori pekatua al da”, esan zidan ene buruak, “idazleak benetan idatzi nahi duenaz idatzi behar du”, segitu zuen, “eta guzti hau horrela gertatzen ari baldin bada Euskal Herria usten dugun baino menditarragoa delako izango da, eta harako hark esan zuen bezala —Jon Juaristik, alegia— «hirurogeitazortziko maiatzean Pariseko estudianteek hondartza eta belarra aurkitu ziaten asfaltoan; euskaldunek berriz, asfaltoa aurkitzen diate hondarraren edo belarraren azpian»”.

Euskal idazleok badugu erronka gotor bat: erdaraz mintzo den Euskal Herri urbanoaz euskaraz narratzea. Eta ziur aski, uste dugun baino errazagoa da, kontateknika tradizionalak erabiltzen baditugu.

Bukatzeko, iruditzen zait prosalari bezain poeta ona dela Atxaga, eta penagarria da, honen hain poesia gutxi argitaratua egotea. Penagarri halaber, bere teatroa ere antzeztua bai baina inprentaratu gabe aurkitzea.